

גורלו של ארון הברית

מבוא

א. האם הארון גלה לבבל?

1. מה עלה בגורל הארון?

2. מדוע יש הסוברים שהארון גלה לבבל?

3. אם הארון גלה לבבל, היכן נמצא כיום?

4. סיכום ומסקנות

ב. הביקור בגנזי רומי

1. שיטת רשב"י בדבר מיקום הארון

2. מה רשב"י עשה ברומי?

3. האם היו שני ארונות?

ג. היכן הארון נגנז?

1. המחבוא של שלמה המלך

2. היכן נגנז הארון?

3. סוד המחבוא שעבר במסורת

ד. מי גנז את הארון?

1. יאשיהו גנז את הארון

2. ירמיהו גנז את הארון?

3. נסיגנות להתאמת המקורות

4. מסקנה

ה. האם היו שני ארונות?

1. המחלוקת

2. ראיות לכך שהיו שני ארונות

3. דיון במקורות

4. ראיות לכך שהיה ארון אחד בלבד

5. ראיות האברבנאל

6. סיכום הדיון במספר הארונות

ו. סיכום ומסקנות

מבוא

היכן נמצא ארון הברית? אם נעייין במקורותינו, נוכל למצוא כיוונים שונים למיקומו של הארון. יש אומרים שהארון גלה לבבל, ואם כן, האם בידינו לקבוע היכן הוא יכול להיות היום? יש אומרים שהארון נגנז, ואם כן, באיזו תקופה, על ידי מי והיכן? איך נוכל להתמודד

עם מקורות סותרים בדבר מיקומו של הארון? האם נוכל לאחד ביניהם? והאם היה ארון אחד, או שאולי היו שניים? נצא למסע במקורות, במטרה לנסות להשיב על שאלות אלו.

א. האם הארון גלה לבבל?

1. מה עלה בגורל הארון?

במשנה ביומא (נג ע"ב) נאמר "משניטל ארון".¹ ולכן, מאחר ולא נאמר "משנגזז ארון", אלא "משניטל ארון", מדייקת הגמ' שם שלשון המשנה היא לפי השיטה שהארון גלה לבבל. "רבי אליעזר אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר: 'וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ בְבֶלְהָ עִם כָּלֵי הַמְּדֵת בֵּית ה' (דברי הימים ב' לו, י)". אך מצינו שיטה נוספת בברייתא: "רבי יהודה (בן לקיש) אומר: ארון במקומו נגזז, שנאמר: 'וַיֶּאֱרָכוּ הַבַּיִת וַיֵּרָאוּ רַאשֵׁי הַבַּיִת מִן הַקֶּדֶשׁ עַל פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה' (מלכים א' ח, ח)". נראה שבסופו של דבר, הגמרא נוקטת כמאן דאמר שהארון נגזז "וידעו ביחוד ששם ארון גזוז" (נד ע"א). אולם עלינו לברר את דעתו של המאן דאמר שהארון גלה לבבל?

2. יישוב דעת הסוברים שהארון גלה לבבל?

יש לברר, כיצד מאן דאמר שהארון גלה לבבל, יפרש את הוראת יאשיהו לגנוז את הארון "וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכֹל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לָהּ תִּנְנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֶּדֶשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אִין לְכֶם מִשָּׂא בְּפִתָּה עֲתָה עֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֵת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' לה, ג)²?

נראה שהתשובה לכך עולה מדברי רש"י, שכותב שהמלכים מנשה ואמון העבירו את הארון ממקומו, ושמו תחתיו פסילי עבודה זרה, כפי שנאמר: "וַיִּשְׂם אֶת פֶּסֶל הַסָּמֶל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה בְּנוֹ בְּבֵית הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי מִכָּל שְׁבֵטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשִׁים אֶת שְׁמִי לְעֵילוּם" (דברי הימים ב' לג, ז). לאור זאת, רש"י מסביר את דברי יאשיהו בדברי הימים: "לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה, ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם". ואם כן, לפי הפשט יאשיהו לא התכוון לגנוז את הארון, אלא פשוט להחזירו למקומו במקום פסל העבודה זרה שהיה שם.

אולם המהרש"א מקשה על הסבר זה: אם זאת הכוונה, היה צריך להיות כתוב בפסוק "החזירו" או "השיבו" את הארון, אך מאחר וכתוב "תנו", משמע שנגזז³ (חידושי אגדות

1. ראה במאמרי 'המשמעות של מה שלא נכתב', באהבה ובאמונה 1222, פרשת נשא תשע"ט.

2. עי' בברייתא (יומא נב, ב).

3. המהרש"א מביא סימוכין משאלת חז"ל בב"ב קכ ע"א: "ויקח – ויחזור מיבעי ליה!". בפרשת שמות (ב, א) נאמר: "וַיִּלְכֹּד אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֶּת לְוִי", והרי אנו יודעים שעמרם כבר נשא אותה לאשה לפני כן, אך פרש ממנה בגלל גזירת פרעה (ראה רש"י שמות שם) וא"כ היה צריך להיות כתוב "ויחזור" ולא ויקח! התשובה של רב יהודה בר זבידא היא: "מלמד שעשה לה מעשה לקוחין", שלמרות שנשאה

הוריות יב ע"א). ולכן, נראה שדרשת חז"ל שכוונת דברי יאשיהו לגנוז את הארון, אינה יוצאת מידי פשוטו של מקרא. ואם כן, חוזר הקושי, איך מאן דאמר גלה לבבל יפרש את הפסוקים המתארים את גניזת הארון בידי יאשיהו?

יש שכתבו שבאמת כולם מודים שהארון נגזו בימי יאשיהו, ואפילו מאן דאמר ארון גלה לבבל, והשאלה שבה נחלקו היא מה עלה בגורלו של הארון בחורבן. לפי דעה זו, בתקופת המלך יהויכין שבסוף הבית הראשון,⁴ הבבלים גילו את מקום גניזתו ונטלוהו עמהם לבבל.⁵

ה'גבורת ארי' ניסה להביא ראיה להסבר זה מתירוץ הגמרא בהוריות. בברייתא (הוריות יא ע"ב) נאמר שהוצרכו למשוח את יהואחז מלך יהודה,⁶ "מפני יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים".⁷ הגמרא מקשה: "ומי הוה [=וכי היה] שמן המשחה? והתניא: משנגזו ארון, נגזו שמן המשחה... ומי גנזו? יאשיהו מלך יהודה גנזו". ואם הארון ושמן המשחה נגזו עוד בתקופת יאשיהו, כיצד ייתכן שמשחו את יהואחז בשמן המשחה? הגמרא מתרצת: "אמר רב פפא: באפרסמא דכיא". כלומר, יהואחז לא נמשח בשמן המשחה של משה רבינו, אלא בשמן אפרסמון רגיל.

ה'גבורת ארי' שואל, מדוע הגמרא לא תירצה שהברייתא שדיברה על משיחתו של יהואחז, סוברת כמאן דאמר שהארון גלה לבבל, וזה נעשה בתקופה יותר מאוחרת, ואם כן השאלה אינה מתחילה, כי הארון ושמן המשחה טרם נגזו!

מכך מסיק ה'גבורת ארי', שבאמת לית מאן דפליג על כך שהארון נגזו, והשאלה היחידה שנחלקו בה היא מה קרה לארון לאחר שנגזו: לפי דעה אחת, הוא נותר בגניזתו, ולפי דעה שנייה, האויבים מצאו את מקום הארון הגנוז בחורבן הבית ונטלוהו לבבל.

בשנית, עמרם עשה זאת כאילו נישאו בראשונה. אנו רואים מהדיוק של חז"ל שיש משמעות מיוחדת למילים שהתורה משתמשת בהן כדי להבדיל בין מצב חדש לבין מצב ישן. ולכן לענייננו בדברי יאשיהו, אם כתובה מילה שמשמעותה מצב חדש "תנו" שמשמעותו גיזו את הארון במקום חדש, הרי שלא ניתן לטעון שמדובר במצב ישן שמשמעותו פשוט להחזיר את הארון למקומו הישן, שא"כ היה צריך להיות כתוב "החזירו", או "השיבו".

4. לשיטת רבי אליעזר (יומא נג ע"א).
5. ראה גבורת ארי (יומא נג ע"ב במילואים ד"ה תנן), ושער יוסף (לחיד"א; הוריות יב ע"א ד"ה צוה ונגזום).
6. ראה מלכים ב' כג, ל: "וַיִּרְכְּבוּהוּ עֲבָדָיו מֵת מִמֶּגֶדוֹ וַיְבִאֵהוּ יְרוּשָׁלַם וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּקִבְרָתוֹ וַיִּקַּח עִם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יֵאֲשִׁיָהוּ וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אֲבִיר".
7. כאשר ממלכים אח צעיר על פני אחיו הגדול יש למשוח אותו (רש"י מלכים ב' כג, ל).

3. אם הארון גלה לבבל, היכן נמצא כיום?

לפי השיטה שהארון אכן גלה לבבל, מה קרה לו לאחר מכן כאשר בבל נפלה? בגמרא (פסחים קיט ע"א) מסופר על אוצר אגדי שעבר מיד ליד: "באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים, באו יוונים ונטלוהו מפרסיים, באו רומיים ונטלוהו מיד יוונים, ועדיין מונח ברומי". אם לאחר נפילת בבל, אוצרותיה הועברו לפרסיים, ליוונים ולבסוף לרומאים, ייתכן וניתן לשער שיחד עם אוצרותיה של בבל, הועברו גם כלי המקדש וא"כ אולי גם הארון הועבר לרומא.

האם יש לנו עדויות על מיקום כלי המקדש מהבית הראשון לאחר החורבן?

ישנן עדויות שכלי המקדש הראשון הגיעו לבבל. מצינו שבלשאצר מלך בבל השתמש בכלי המקדש (דניאל ה, ב-ג. וראה: ירמיה כח, ג; ואסתר רבה ב, יא). כמו כן, בתקופה מאוחרת יותר, ישנן עדויות שכלי המקדש הגיעו לפרס. במשתה הראשון של אחשורוש נאמר: "וְהַשְּׁקוֹת בְּכָלֵי זָהָב וְכָלֵי מַכְלִים שׁוֹנִים" (אסתר א, ז). חז"ל אומרים: "וכלים מכלים שונים... הביא כליו וכלי בהמ"ק, ונמצאו נאים ויפין מכליו" (אסתר רבה שם).

ישנן גם עדויות על כך שכלים מבית המקדש הגיעו לרומי (אבות דרבי נתן מ"א): "חמשה דברים העשויין וגנוזין. אלו הן. אהל מועד וכלים שבו. ארון ושברי לוחות [שבו]. צנצנת המן. וצלוחית של שמן המשחה. והמטה. ומקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח. אבל מכתשת של בית אבטינס שלחן ומנורה ופרכת וציץ עדיין מונחין ברומי". מסורת זו מבחינה בין כלי המקדש שנגנזו לבין כלי המקדש שעדיין מונחים ברומא. ולפי מסורת זו, הארון אינו נמנה מבין הכלים שמונחים ברומא, אלא מבין הכלים הגנוזים. סביר להניח שאם הארון היה מגיע לבבל ומשם לרומא, הייתה לנו ידיעה ברורה על כך.

4. סיכום ומסקנות

הזכרנו לעיל את הדעה שבחורבן הבית הראשון, האויב הצליח לגלות את מקום הארון וליטול אותו לבבל (גבורת ארי; שער יוסף). לפי הסבר זה, השיטה שהארון גלה לבבל, לא בהכרח סותרת את השיטה שהארון נגנז. נקודת המחלוקת היא בשאלה מה קרה לארון לאחר גניזתו בימי יאשיהו? למאן דאמר שהארון נגנז, הוא נשאר שם לעולם, אך למאן דאמר שהארון גלה לבבל, מקום גניזתו נתגלה בתקופת החורבן.

אמנם יש לנו עדויות שכלי המקדש הראשון הגיעו לבבל ובלשאצר אף השתמש בהם (ראה דניאל ה, ב-ג), אולם אין לנו רמז על הימצאות הארון בין כלים אלו. כמו כן, אמנם יש לנו עדויות שכלי המקדש הראשון הגיעו לפרס (אסתר א, ז לפי אסתר רבה ב, יא), ואף לרומי (אבות דרבי נתן פרק מא), אך שוב אין לנו רמז על הארון. אם אכן הארון היה מגיע לבבל, פרס ורומי, סביר להניח שעקב חשיבות הארון וקדושתו היינו מוצאים תעודות או איזכורים לכך.

בנוסף, בספר עזרא (א, ז) נאמר: "וְהַמֶּלֶךְ כּוֹרֵשׁ הוֹצִיא אֶת כָּלֵי בַיִת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלַם וַיִּתְּנֵם בְּבַיִת אֱלֹהֵינוּ". אילו הארון גלה לבבל, מדוע כאשר כורש החזיר את כלי המקדש, הוא לא החזיר את הארון?⁸

לכן נראה שהשיטה שהארון לא גלה לבבל כלל, אלא נגזז לעולם, היא כנראה השיטה הקרובה יותר למציאות ההיסטורית (וההלכתית) בעיני חז"ל. אכן הרמב"ם (בית הבחירה ד, א) פסק להלכה שהארון נגזז (ישנן השלכות הלכתיות לכך, כפי שביארנו במעלין בקודש גיליון מג עמוד 45 והלאה). יחד עם זאת, יש לזכור ש"אלו ואלו דברי אלוקים חיים" וגם מאחורי השיטה שהארון גלה לבבל, יש משמעות רוחנית והלכתית שיש לבררה.⁹

ב. הביקור בגנזי רומי

האם רשב"י שינה את דעתו בדבר מיקום הארון בעקבות בקורו בגנזי רומי?

1. שיטת רשב"י בדבר מיקום הארון

במסכת יומא (נג ע"ב) מופיעה ברייתא עם מחלוקת בדבר מיקום הארון, רבי אליעזר ורשב"י סוברים שהארון גלה לבבל ואילו רבי יהודה בן לקיש סובר שהארון במקומו נגזז. אולם הגמרא אומרת שעולא חולק על הקביעה של הברייתא שרשב"י סובר שהארון גלה לבבל. וזאת משום שעולא אומר שכאשר רבי מתיא בן חרש שאל את רשב"י ברומי על מיקומו של הארון, רשב"י אמר לו שהארון נגזז במקומו.

ומה באמת סובר רשב"י? האם אנו חייבים לבחור בין דברי הברייתא לדברי עולא, או שאולי ניתן לומר שרשב"י שינה את דעתו ודברי הברייתא הם גרסה קדומה יותר ואילו דברי עולא הם גרסה עדכנית יותר?

ומדוע יש יסוד להניח שרשב"י שינה את דעתו?

2. מה רשב"י עשה ברומי?

נראה שיש לשים לב לציון הגיאוגרפי שבדבריו של עולא "דאמר עולא: שאל רבי מתיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי ברומי". מדוע יש חשיבות לציון המקום שבו רשב"י נשאל?

8. ראה: רש"ש (יומא נג ע"ב): "ולמ"ד שגלה לבבל ל"י מדוע לא החזירו כורש כשאר כלי בית ה'". אולם עיין ברמב"ן (מגילה יא ע"ב) שמוכיח שנתרו כלים בבבל.

9. ראה: אדרת אליהו למקובל רבי רפאל עמנואל חי ריקי (מחבר הון עשיר, חי באיטליה ובצפת לפני 3000 שנה), על יומא נג ע"ב: "תנא כמ"ד ארון גלה לבבל וכו' רוחניותו. אף כי גופניותו נגזז בבית המקדש. ובזה יהיו אלו ואלו דברי אלוקים חיים. אף כי כוונת המאמר 'גלה' סבור הוא דגלה ממש, מפני המקראות המסייעים אותו. ורוחניות זה, ידוע הוא כי השכינה שגלתה עם ישראל, שמקומה היה בין בדי ארון בהיותו על כנו. ומי יודע אם מתחת לארץ גלה עמהם ממש, ולא נראה לחוץ משנגזז".

מצינו במסכת מעילה (יז, ע"א-ב) שרשב"י ריפא את בת הקיסר, וקיבל רשות להסתובב בגנזי קיסרי רומי, ושם ככל הנראה ראה את כלי המקדש. "והכניסוהו לאוצר המלך ליטול כל מה שירצה, ולא היה חפץ אלא ליטול משם איגרות שכתבו גזירות שגזרו על ישראל, ומצאם וקרעם, ושם ראה כלי בית המקדש באוצר" (רש"י יומא נז ע"א ד"ה אני; וראה רש"י שבת סג ע"ב ד"ה אני. והשווה ספרי זוטא פרק ח: "אמר ר' שמעון כשהלכתי לרומי וראיתי שם את המנורה היו כל הנרות מוסטרין כנגד נר האמצעי"). סביר להניח שאין כאן צירוף מקרים: רשב"י מבקר ברומי, רואה בגנזי קיסרי רומי את כלי המקדש, נשאל על מיקומו של ארון הברית, ומשיב שהארון אינו נמצא ברומי, שזו תשובה שונה מהנאמר בברייתא.

האם יש להסיק מכאן שמאחר ורשב"י הסתובב במרתפי רומא ולא נתקל בארון, הוא הגיע למסקנה שהארון נגנז על ידי יאשיהו? ואם כן, האם ניתן לומר שבעקבות ביקורו ברומי, רשב"י חזר בו ממה שנאמר בשמו בברייתא ואילו דברי עולא משקפים את שיטתו העדכנית?

נראה שיש לדחות השערה זו, משום שכל הכלים המתוארים ע"י רשב"י ורבי אלעזר בר רבי יוסי שהתלווה אליו, היו מתקופת בית המקדש השני ולא מהבית הראשון. לדוגמה, רבי אלעזר בר רבי יוסי מתאר את הפרוכת במילים הבאות: אני ראיתיה בעיר [רומי], והו עליה כמה טיפי דמים" (שם). ככל הנראה, מדובר על הפרוכת בבית השני (למרות שגם בבית הראשון היתה פרוכת קטנה שהבדילה בין ההיכל לקודש הקודשים, ראה יומא נא ע"ב; נד ע"א). ולכן, נראה שביקורו של רשב"י ברומי לא השפיע על שיטתו על מיקומו של ארון הברית.

ובכן, נראה שרשב"י לא שינה את דעתו בעקבות בקורו ברומי. אך נותר לנו לברר מדוע ישנה סתירה בשיטת רשב"י בין הברייתא לדברי עולא? האם רשב"י חזר בו?

3. האם היו שני ארונות?

שני הפסוקים שאותם מביאים בשם רשב"י, נראים משכנעים במידה דומה. הפסוק הראשון שממנו נלמד שהארון גלה לבבל הוא פסוק בישעיהו: "רבי שמעון בן יוחאי אומר: ארון גלה לבבל, שנאמר: 'לא יִתֵּר דָּבָר אֶמֶר ה'" (ישעיהו לט, ו) – אלו עשרת הדברות שבו" (יומא שם). ובירושלמי, דרשה זו מוסברת יותר: "'לא יִתֵּר דָּבָר אֶמֶר ה'" – אין דבר אלא שהדיברות לתוכו" (ירושלמי שקלים ו, א). הפסוק השני הוא פסוק במלכים א': "אמר לו [=רשב"י לרבי מתיא בן החרש]: שאני אומר ארון במקומו נגנז, שנאמר: 'וַיֵּאָרְכוּ הַבַּיִת' וגו' (מלכים א' ח, ח). אמר ליה רבה לעולא: מאי משמע? – דכתביב: 'וַיֵּהִי שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה'" (יומא נד ע"א).

אולם, האם באמת ישנה סתירה בשיטת רשב"י?

אני רוצה להציע שרשב"י לא חזר בו, וישנה דרך שלפיה שני הפסוקים הללו ישתלבו יחדיו, והיא שהיו שני ארונות. הסבר זה מבוסס על השיטה בתלמוד הירושלמי ובמקומות נוספים שהיו קיימים שני ארונות: ארון אחד עם הלוחות השניים, שהיה מונח בקודש הקודשים, וארון שני עם שברי הלוחות, שהיה יוצא עם ישראל למלחמה: "תני רבי יודה בן לקיש אמר: שני ארונות היו מהלכין עם ישראל במדבר: אחד שהיתה התורה נתונה בתוכו, ואחד שהיו שברי הלוחות נתונין בתוכו. זה שהיתה התורה נתונה בתוכו, היה מונח באהל מועד" (ירושלמי שם. וראה: ספרי בהעלותך פ"ב; תוס' עירובין סג ע"ב ד"ה כל; תוס' סוטה מב ע"ב ד"ה מפני; ירושלמי סוטה פ"ז ה"ט; ברייתא דמלאכת המשכן, פרק ו.)¹⁰

אם כן, ייתכן שכאשר רשב"י הביא ראיה מהפסוק: "לא יִנְתֵּר דְּבַר אֶמֶר ה'" שהארון גלה לבבל, כוונתו הייתה לארון עם שברי הלוחות. שהרי דורשים מפסוק זה: "אלו עשרת הדברות שבו". אם היה מדובר בארון השני, היו צריכים להזכיר גם את שאר הדברים שהיו בתוכו כמו ספר התורה שכתב משה. ואילו כאשר הביא ראיה מהפסוק "וַיִּאָּרְכוּ הַבַּדִּים... וַיְהִי שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה" שהארון במקומו נגזז, כוונתו לארון השני עם הלוחות השניים והספר תורה שכתב משה. ולכן, בדרך זו, אין סתירה בין דברי עולא לברייתא, אלא שיטת רשב"י אחת היא: הארון הראשון גלה לבבל ואילו הארון השני נגזז.¹¹

ג. היכן הארון נגזז?

1. המחבוא של שלמה המלך

בתפילתו של שלמה המלך, לאחר הכנסת ארון הברית לקודש הקודשים, נאמר: "וְאֵשׁ שָׁם מְקוֹם לְאָרוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (מלכים א' ח, כא). מה הכוונה שהוא שם מקום לארון? האם מדובר בקודש הקודשים? מעניין שבפסוק המקביל בדברי הימים, מילים אלו לא מוזכרות: "וְאֵשׁ שָׁם אֶת הָאָרוֹן אֲשֶׁר שָׁם בְּרִית ה' אֲשֶׁר כָּרַת עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' ו, יא). ולכן לא מובן מדוע בספר מלכים נאמר ששלמה מציין: "וְאֵשׁ שָׁם מְקוֹם לְאָרוֹן"?

הרד"ק מסביר שהכוונה במילה 'מקום' היא לדביר ואכן כך נראה מפשט הפסוקים: "וַיָּבֵאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' אֶל מְקוֹמוֹ אֶל דְּבִיר הַבַּיִת אֶל קֶדֶשׁ הַקְּדוֹשִׁים אֶל תַּחַת כַּנֹּפֵי הַכְּרוּבִים" (מלכים א' שם ו).

10. אולם ראה להלן בפרק ה שהאברבנאל מוכיח שהיה רק ארון אחד.
11. ראה מה שכתב רבי ישראל משקלוב (משנת אליהו, שקלים ו, א ד"ה ה"ג): "ונראה דר"י בר אלעאי דלעיל דס"ל ארון במקומו נגזז לטעמיה אזיל דס"ל הכא שני ארונות היו וזה שהיה באהל מועד עם הלוחות וס"ת מצדו כשיטתיה נגזז במקומו והשני שהיו בו שברי הלוחות ונכנס למלחמה זה גלה לבבל".

אולם, הרמב"ם כותב בהל' בית הבחירה: "אבן היתה בקדש הקדשים במערבו שעליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנוזו במקום שבנה שלמה שנאמר: "וַיֹּאמֶר לְלוּיִם הַמְּבִינִים לְכֹל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַה' תָּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשָּׂא בַפִּתְיָ עֲתָה עֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" וגו' (דברי הימים ב' לה, ג), ונגנוז עמו מטה אהרן והצנצנת ושמן המשחה וכל אלו לא חזרו בבית שני" (ד, א; וראה מאירי יומא נב ע"ב; תוס' רא"ש הוריות יב ע"א).

אם כן, לפי הרמב"ם המילה 'מקום' מתייחסת למקום מסתור ששלמה המלך הכין מתחת לבית המקדש, למקרה שיצטרכו לגנוז את הארון. ואכן מצינו התייחסויות למחבוא תת קרקעי מתחת להר הבית. "דאמר [=שאמר] מר: משנבנה מקדש ראשון, גנוז אהל מועד, קרשיו, קרסיו ובריחיו ועמודיו ואדניו. היכן [היכן נגנוז]? אמר רב חסדא אמר אבימי: תחת מחילות של היכל" (סוטה ט ע"א).

אם כן, יש לברר היכן המחבוא התת-קרקעי נמצא.

2. היכן נגנוז הארון?

מצינו מחלוקת בחז"ל בשאלה היכן נגנוז הארון: רבי יהודה בן לקיש סובר: "ארון במקומו נגנוז" (יומא נד ע"א), כלומר הארון נגנוז בקו אוירי מתחת למקומו בקודש הקודשים.¹² אולם, חכמים חולקים וסוברים: "ארון בלשכת דיר העצים היה גנוז" (שם). רב נחמן בר יצחק מביא הוכחה לשיטת חכמים מהמשנה בשקלים: "מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחברו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנוז".

יש שניסו ליישב את שתי השיטות ולהציע שלא נחלקו היכן המחבוא התת-קרקעי של הארון, אלא נחלקו רק בשאלה היכן הפתח למחבוא. לפי שיטת חכמים, פתח מנהרת המסתור שהובילה לארון היה בלשכת דיר העצים והארון עצמו נגנוז מתחת לקודש הקודשים: "דבמסכת שקלים איתא דבלשכת העצים נגנוז הארון היינו שם הפתח של המערה אבל הוא יורד במחילות תחת בית קודש הקודשים נגד המקום שעמד הארון" (מעשי למלך, על הרמב"ם הל' בית הבחירה ד, א).¹³

12. כך נראה מדבריו של ריה"ל בספר הכוזרי (מאמר ג אות לט): "ומה שהעמיד עזרא בבית שני על קהלו לתת שלישית השקל (נחמיה י' ל"ג) ומה שהעמידו במקום הארון תכונה שתלו לפניו הפרוכת, בעבור שידעו כי הארון גנוז לשם".

13. ראה שלטי הגבורים לרבי אברהם הרופא פורטלאונה (חי במנטובה שבאיטליה לפני כ-400 שנה), פרק יד (דף יא, א-ב): "ולבי אומר לי כי באולי חכמים ורבי שמעון בן לקיש יפה דיברו גם הם, אם

3. סוד המחבוא שעבר במסורת

חז"ל אומרים שיאשיהו גזז את הארון בשנה ה"ח למלכותו (יומא נ ע"ב; רש"י מגילה יד ע"ב). בספר דברי הימים ב' נאמר: "וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַה' תִּנְנוּ אֶת אֲרוֹן הַקְּדֹשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשָּׂא בַפֶּתַח עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' לה, ג). יש לשאול מה הכוונה שנאמר שיאשיהו אמר "לְלוֹיִם הַמְּבִינִים"?

התוספות הרא"ש מסביר, שכאשר שלמה המלך בנה את בית המקדש, והכין מחבוא עבור הארון "למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות", הוא העביר את סוד הפתח למנהרת הסתרים לקבוצה מצומצמת של אנשי סוד "ללויים המבינים" שהיו צריכים להעביר את הסוד במסורת מדור לדור עד לשעת הצורך לגניזת הארון. "ולאו כ"ע הווי ידעי ליה להווא דוכתא [=ולא כולם ידעו היכן אותו המחבוא] אלא חסידי כהונה ולויה דהווי מסרי להו [=שהיו מוסרים את הסוד] דור אחר דור והיינו דכתיב [=שכתוב] ללויים המבינים בעם הקדושים לה' שהיו מבינים ויודעים את מקומו" (הוריות יב ע"א).

ד. מי גזז את הארון?

השיטה המקובלת והמוסמכת היא שיאשיהו גזז את הארון. אולם מצינו מקורות מסופקים שמהם משמע שירמיהו גזז את הארון. נעיין במקורות אלו וננסה לבדוק האם ניתן להתאימם עם השיטה המקובלת.

1. יאשיהו גזז את הארון

לפי פשט דברי חז"ל בבלי ובירושלמי, יאשיהו גזז את הארון: "ומי גנזו – יאשיהו גנזו. מה ראה שגנזו – ראה שכתוב 'יולד ה' אתך ואת מלכך אשר תקים עליך' (דברים כח, לו) – עמד וגנזו, שנאמר 'וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לַה' תִּנְנוּ אֶת אֲרוֹן הַקְּדֹשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֵין לָכֶם מִשָּׂא בַפֶּתַח עֲתָה עֲבֹדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְאֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל" (דברי הימים ב' לה, ג). (יומא נב, ב; ראה: ירושלמי שקלים ו, א). ואכן, אנו מוצאים מקורות רבים בראשונים שתומכים בשיטה שיאשיהו גזז את הארון (ראה:

נאמין שבלשכת דיר העצים מתחת לארץ היה פתחו של בית שבנה שלמה לגנוז שם הארון עם הדברים האמורים, ושעשה מערה תחת הארץ ההולכת מדיר העצים עד תחת אבן שתיה שהיתה בקדש הקדשים, שהוא המקום אשר היה כהן גדול מקטיר עליו קטורת ביום הכיפורים לפני ה' והקדושה היתה בוקעת ועולה מבין שני הכרובים שהיו בבית התחתון שבנה שלמה אל מקום מצב אבן השתיה שבמקדש שני". וראה: אדרת אליהו למקובל רבי רפאל עמנואל חי ריקי על יומא נד ע"א: "בלשכת דיר העצים גנזו. דמתחת לארץ של בקדש הקדשים הביאוהו עד תחת דיר העצים, נמצא שבמקומו גנזו תחת הארץ, ומתחתיתו הובא עד תחת דיר העצים ושם גנזו, כי לא נתרחק משם עוד על ידם, כי אם מעצמו אפשר שמשם גלה עמהם עד בבל מתחת לארץ, ובחזרתם מבבל חזר כמו כן עמהם למקומו הראשון תחת דיר העצים, ובזה כל דברי חכמים מתקיימים".

רמב"ם בית הבחירה ד, א "ויאשיהו המלך צוה וגנזו במקום שבנה שלמה"; רלב"ג ויקרא טז, ב: "וראו שתדע כי בבית שני לא היה שם ארון, כי כבר גנזו יאשיהו"; בית הבחירה למאירי יומא שם).

אולם מצינו דעה אחרת לגבי זהות גונז הארון.

2. ירמיהו גנז את הארון?

במדרש 'שכל טוב', שחובר על ידי רבינו מנחם ב"ר שלמה, שחי בתקופת הראשונים, נאמר לגבי המטה של משה: "ונגנז באהל מועד עד ימי ירמיה, ובימי ירמיה נסתר מעיני כל חי עם אהל מועד והארון והעדות וכלי הקודש שנעשה במדבר, הקב"ה יזכני לראותם בהעלותו את עיר הקודש על ראש שמחת"י" (שכל טוב שמות ד, ז). ובשור"ת הרדב"ז נאמר: "ובזמן שקבל מרע"ה את הלוחות למדוהו האותיות וציורן וסודותן ומיד נתן את הלוחות בתוך הארון ולא יצאו משם ונגנז בימי ירמיהו הנביא ולא ראה אותם אדם" (שור"ת רדב"ז ג, תמב).

ממדרש שכל טוב ומדברי הרדב"ז, נמצאנו למדים שארון הברית נגנז בימי ירמיהו, אך לא נתפרש האם ירמיהו גנזו בעצמו? או שנגנזו רק בימיו? וכן היכן נגנז?

אולם במקורות חיצוניים, כמו ספר מקבים ב' וספר יוסיפון, מצינו שירמיהו גנז את הארון בעצמו בהר נבו¹⁴:

בספר מקבים ב¹⁵ נאמר:

ונמצא בספרים כי ירמיה הנביא צוה לגולים לקחת מן האש כאשר נרמז. וכאשר צוה הנביא לגולים כתתו להם את התורה כל ישכחו את מצות ה' וכל יתעו בלבם בראותם את פסילי הזהב והכסף ואת עדים. ובדברו עוד דברים כאלה הזהירים לבלתי הסייר את התורה מלבם. והיה בספר אשר צוה הנביא על פי הדבור אשר היה אליו לאהל ולארון ללכת יחד אחריו כאשר עלה אל ההר אשר עלה עליו

14. לפי מקורות מסופקים אלו, מדוע ירמיהו בחר לקחת את כלי המקדש להר נבו? נראה מהכתובת שבמצבת מישע (שורה 17-18) שבתקופתו של מישע מלך מואב, עמד מקדש או במה ישראלית כלשהי בנבו: "ואקח משם (מנבו הכבושה) את כלי ה' ואסחב הם לפני כמש". טענה זו מעלה פרופ' יהודה אליצור, במאמרו משא מואב וכתובת מישע (מעיינות יום העצמאות ז', המחלקה לתרבות תורנית בגולה). בהנחה שהכתובת נכונה ואכן עמד מקום פולחן ישראלי בנבו שנהרס ע"י מואב ובהנחה שזו אכן אותה נבו המוזכרת בכתובת ובספר החשמונאים ב' ובספר יוסיפון – ייתכן וירמיהו טמן את הארון וכלי המקדש בהריסותיה של נבו.

15. פרק ב, א-ת. ספר מקבים ב הוא ככל הנראה קיצור מתוך ספר גדול של חמשה כרכים שנכתב ביוונית ע"י יסון איש קוריני במאה ה-2 לפני הספירה (בסמוך למרד החשמונאים) – ראה אברהם כהנא, הספרים החיצוניים (בית הלל, תשס"ו), כרך שני, מקבים ב במבוא עמ' פ"ג. ראה מקבים ב, ב, כג עמ' קפד: "מאת יסון איש קוריני ספר בחמשה ספרים ואנחנו ננסה בחבור אחד לקצר". וראה במבוא בעמ' צ, שהספר נכתב ביוונית.

משה וראה את נחלת האלקים. וכעלותו מצא ירמיה בית מערה ואת האהל ואת הארון ואת מזבח הקטרת הביא שמה ואת הדלת סגר. ומן הבאים אתו נגשו להתוות את הדרך שמה ולא יכלו למצא. וכאשר ידע ירמיה הוכיחם ויאמר כי המקום יהיה לא ידוע עד אשר יקבץ האלקים את קבוצת עמו ויעשה חסד. ואז יגלה ה' את אלה ויראה כבוד ה' והענן כאשר נגלה למשה וכן התפלל גם שלמה כי המקום יקדש מאד.¹⁶

מצינו דברים דומים בספר יוסיפון¹⁷ אשר ככל הנראה התבססו על הנאמר לעיל בספר מקבים ב:¹⁸

והארון איננו, כי לקחו ירמיהו הנביא, עם כל היריעות, אשר עשה משה עבד ה' במדבר, וישא אותם אל הר נבו, וימצא שם מערה ויתנם בתוכה. וירדפו הכהנים, אשר היו בימים ההם אחרי ירמיהו, להכיר את המקום. ויבט ירמיהו אחריו, וירא את הכהנים ויקצוף וישבע לאמר כי לא יודע המקום עד בואי אני ואליהו עבד ה', אז נשיב את הארון אל מקומו, אל קודש הקודשים אל תחת כנפי הכרובים.¹⁹

3. נסיונות להתאמת המקורות

כאמור לפי השיטה המקובלת יאשיהו גזז את הארון מתחת להר הבית. מדוע ישנם מקורות המייחסים את גניזת הארון לירמיהו? וכיצד עלינו להתייחס למקור המסופק שירמיהו

-
16. לשאלת מהימנותו ההלכתית של ספר מקבים ב, ראה: הרב ד"ר מרדכי הלפרין, 'פניו חללים בשבת', תחומין (כב), תשס"ב, עמ' 111 הערה 29.
17. אמנם לפי החוקרים ספק גדול אם יוסיפון אכן נכתב ע"י יוסף בן מתתיהו, אך מכל מקום נראה שרבותינו החשיבו ספר זה ואף הזכירו אותו בחיבוריהם. ראה: רש"י בפירושו לנ"ך (מלכים ב' כ, יג ד"ה ואת השמן); בפירושו לתלמוד (ב"ב ג ע"ב ד"ה היכי אסביה); רשב"ם (פסחים קיט ע"א ד"ה כשדים תפשו); תוספות (ע"ז י ע"ב ד"ה ה"ג כל וחולין ס ע"א ד"ה פסוק זה); המאירי (גיטין עט ע"ב ד"ה אומר המאירי); רמב"ן (בראשית מט, לא ד"ה וזה טעם); מהרש"א (גיטין נו ע"א ד"ה הו בהו הנהו; קידושין עא, א ד"ה הריני נזיר); חתם סופר (שבת כו ע"א ד"ה אלו מלקטי אפרסמון); שולחן ערוך הרב או"ח שז, ל בעניין הספרים האסורים לקרוא בשבת ובחול "אבל אותן ספרי דברי הימים שיוצא מהם ענייני מוסר ויראת שמים כגון ספר יוסיפון וכיוצא בו מותר לקרותם אפילו בשבת וגו'". אך רבי יקותיאל יהודה הברשטם כתב בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קפז "וכמו שידוע מספר יוסיפון שיש בו כמה ענינים תמוהים מחמת שהזקק לשנות מאימת המלכות". וראה על מהימנותו 'עדות ביוסף' שהודפס בראש ספר מלחמת היהודים (דפוס ראם, תרמ"ד).
18. דוד פלוסר, ספר יוסיפון (מוסד ביאליק, ירושלים, תשל"ט), עמ' 44 הערה 14: "הסיפור על אש הקודש הגיע למחבר יוסיפון דרך התרגום הלאטיני של המקרא, והוא מצאו בספר החשמונאים ב, א', יט-ב, ז'".
19. דוד פלוסר, ספר יוסיפון (שם), עמ' 45.

בעצמו גנז את הארון בהר נבו?²⁰ יש לברר מהיכן צמחו מקורות תמוהים אלו שמנוגדים לשיטה המקובלת?

ננסה להעלות שתי השערות:

השערה א – יאשיהו וירמיהו גנזו יחד את הארון

אנו יודעים כי ירמיהו חי בתקופת יאשיהו, כפי שנאמר בתחילת ספר ירמיהו שהחל להתנבא בשנת שלוש עשרה למלכותו של יאשיהו (ירמיה א, ב). ובכן, ייתכן וירמיהו היה נוכח בשעת גניזת הארון שארע בשנת שמונה עשרה למלכותו של יאשיהו (מלכים ב' כב, ג ואילך; דה"ב פרק לה). אם כן, ניתן להסביר את הימצאותן של מקורות שונים לגבי גניזת הארון – בכך שיאשיהו וירמיהו גנזו יחד את הארון.

אולם במסכת מגילה (יד ע"ב) מובא שירמיהו לא היה נוכח בשנת השמונה עשרה ליאשיהו שהייתה כאמור השנה שמצאו את ספר התורה בבית המקדש והשנה שכנראה גנזו את הארון. הגמרא שואלת מדוע כאשר מצאו את ספר התורה, שאלו את חולדה הנביאה ולא את ירמיהו? הגמרא מתרצת מספר תירוצים ואומרת בתירוץ האחרון שירמיהו לא היה נוכח באותו זמן כי הלך להחזיר את עשרת השבטים. אם כן, לא ניתן לייחס את גניזת הארון לירמיהו אם לא היה נוכח בשנה זו (אמנם ע"פ התוס' בערכין יב ע"א וע"פ רש"י במגילה יד ע"ב משמע שירמיהו החזיר את עשרת השבטים בשנה הי"ח ליאשיהו, אלא שאיננו יודעים מתי החזיר אותם באותה שנה, האם לאחר גניזת הארון, או לפני גניזת הארון? ולכן אם ירמיהו החזירם לפני גניזת הארון, מסתבר שהיה נוכח בגניזת הארון ואם כן, ניתן לתרץ שיאשיהו וירמיהו גנזו יחד את הארון).

20. חשוב להדגיש שמשקל המקורות אינו זהה. המקורות שהארון נגז על ידי יאשיהו מתחת להר הבית מבוססים על ש"ס ופוסקים ולכן סמכותם גדולה הרבה יותר ממדרשים וכמובן ממקורות חיצוניים המייחסים את גניזת הארון לירמיהו.

השערה ב – שתי גניזות של שני ארונות

ייתכן וניתן להציע השערה שניה, המבוססת על שיטת רבי יהודה בן לקיש בתלמוד הירושלמי, שהיו קיימים שני ארונות²¹: ארון אחד עם הלוחות השניים שהיה מונח בקודש הקודשים וארון שני עם שברי הלוחות שהיה יוצא עם עם ישראל למלחמה, וכדברי הירושלמי (שקלים ו, א הנ"ל). אם אכן היו שני ארונות, ניתן אולי להעלות השערה שאפשר שארון אחד נגנז על ידי יאשיהו וארון שני נגנז על ידי ירמיהו בתקופה מאוחרת יותר.

אולם מדובר בהשערה רחוקה מאוד מהמציאות, ובפרט לאור זה שהאברבנאל הוכיח שהיה רק ארון אחד, וכדלקמן.

4. מסקנה

מדברי המדרש שכל טוב ומדברי הרדב"ז לא מוכח שירמיהו בעצמו גנז את הארון, אלא שם נכתב "בימי ירמיהו". לא ברור מדוע לא כתבו "בימי יאשיהו" כלישנא דגמרא. אך בודאי שאין להוכיח דבר לעניין גניזת הארון מהמקורות החיצוניים כמו ספר מקבים ב' וספר יוסיפון שמביאים על כך דברים מסופקים ותמוהים. ובודאי שאין להסתמך עליהם כאשר הם מנוגדים לשיטה המקובלת והמוסמכת המבוססת על ש"ס ופוסקים. ובמיוחד שישנן נפקא מינות הלכתיות למיקום גניזת הארון.²²

ה. האם היו שני ארונות?

1. המחלוקת

כאמור, מצאנו בירושלמי מחלוקת גדולה בשאלה האם היו שני ארונות ברית או רק ארון אחד: רבי יהודה בן לקיש סבר שהיו שני ארונות ברית, ולעומתו, חכמים סברו שהיה רק ארון אחד. מצינו שגם הראשונים נחלקו בשאלה זו, רש"י בפירושו לתורה סבר שהיו שני ארונות ברית (וכן ר"י בתוס' עירובין סג ע"ב ד"ה כל), ואילו הרמב"ן סבר שהיה רק ארון אחד. נדון בחלק מהראיות לכל שיטה, ובפרט בדברי האברבנאל שהאריך בסוגיה זו.

2. ראיות לכך שהיו שני ארונות

יש סתירה בנוגע למיקום הארון בזמן המסעות: בפרשת במדבר נאמר "וַיִּנְסַע אֶהָל מוֹעֵד מִחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֵה כַּאֲשֶׁר יִחְנֶנּוּ כֵּן יִסְעוּ אִישׁ עַל יְדוֹ לְדֹגְלֵיהֶם" (במדבר ב, ז). אם כן, הארון היה במרכז המחנה גם בזמן המסעות. אך נאמר בפרשת בהעלותך "וַיִּסְעוּ מִהַר ה' דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאָרוֹן בְּרִית ה' נָסַע לְפָנֵיהֶם דָּרָךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה" (במדבר

21. אולם ראה להלן בפרק ה שהאברבנאל מוכיח שהיה רק ארון אחד.

22. ראה במאמרי: ההשלכות ההלכתיות של גניזת הארון, מעלין בקודש מג.

י, לג) אם כן, כתוב במפורש שהארון היה **בראש** המחנה. ולכן, יש לתמוה האם הארון היה במרכז המחנה או בראש המחנה בזמן המסעות?

רש"י עמד על סתירה זו וכתב: "זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפנייהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייה" (במדבר י, לג). אם כן, רש"י סובר שהארון שהיה במרכז המחנה בפרשת במדבר לא היה אותו ארון שהיה בראש המחנה בפרשת בהעלותך. הארון בפרשת במדבר היה עם הלוחות השניים ואילו הארון בפרשת בהעלותך היה עם שברי הלוחות שהיה יוצא עם ישראל למלחמה.

אך הרמב"ן (דברים י, א) והאברבנאל (שמואל א' פרק ד' הטענה האחת) חולקים וסוברים שהארון שעשה משה נגזז לאחר שבצלאל עשה ארון נוסף. וכיצד יסבירו את החידה לגבי מיקומו של הארון במסעות? האברבנאל מציע שתי דחיות (שם הטענה השלישית):

1. מה שנאמר שהארון היה במרכז המחנה, זה היה המצב הרגיל ואילו מה שנאמר שהיה לפני המחנה, מדובר באירוע חד פעמי שלא חזר על עצמו בכל המסעות, אלא היה רק בשלושת הימים הראשונים שנסעו מהר סיני. ולכן אין להסיק מאירוע חד פעמי על הכלל.

2. אפילו אם נודה שהארון היה נוסע תמיד לפנייהם, זה לא ראייה שהיו שני ארונות, שהרי אין רמז בתורה לכך שהארון היה נוסע במרכז המחנה יחד עם אוהל מועד. אמנם כתוב שאוהל מועד היה נוסע במרכז המחנה, אך מי אמר שגם ארון הברית היה שם, אולי הרגילות הייתה שנסע לפנייהם?

3. דיון במקורות

א. הארון במלחמת פלשתים

רבנן מביאים ראיה שהיה רק ארון אחד מתגובת הפלשתים כששמעו שישראל לקחו עמהם את הארון למלחמה "אוי לנו מי יצילנו מיד האלקים האדירים האלה אלה הם האלקים הפנים את מצרים בכל מפה במדבר" (שמואל א' ד, ח). תגובת הפלשתים מלמדת שהם הופתעו מהבאת הארון וזה היה דבר שמעולם לא נתקלו בו לפני כן "מילה דלא חמון מן יומיהון"²³ ולכאורה אם מדובר שהיו שני ארונות ואחד היה יוצא עמהם למלחמה, מה יום מיומיים שהיו מתייראין עתה? (לשון קרבן העדה), ולכן לשיטת רבנן צריך לומר שהיה רק ארון אחד.

אך ניתן ליישב קושי זה בכמה אופנים:

23. ירושלמי שקלים ו, א.

א. למאן דאמר שהיו שני ארונות, הארון עם שברי הלוחות "היה נכנס ויוצא עמהן ופעמים הוא מתרה עמהן (במלחמה)"²⁴ ואילו הארון עם התורה היה מונח באוהל מועד. אם כן, עיקר הארון עם שברי הלוחות לא היה למלחמה, אלא רק לפעמים יצא למלחמה. על פי זה, ייתכן שבאמת עד לאותה מלחמה, ישראל לא נהגו לקחת בכלל את הארון למלחמה, ואילו הפעם כאשר הביאו את הארון, הפתיעו את הפלשתים שלא היו רגילים לראות את הארון כלל.²⁵

ב. התוס' (עירובין סג ע"ב ד"ה כל) כתבו שהיו שני ארונות, ארון אחד עם שברי הלוחות וארון אחד עם הלוחות השניים. ר"י כותב שאת הארון עם הלוחות השניים "לא היו רגילין להוליך במלחמה כדכתיב בשילה 'מי יצילנו מיד האלוקים האדירים האלה", כי לא היתה כזאת מתמול שלשום שלא היו רגילים להוליכו ואז כשהוליכוהו, לקו וגלו".

וכן פירש הרד"ק (שמואל א' ד, ד), לאחר שמביא את המאן דאמר שהיו שני ארונות הוא כותב:

כי הלוחות השלימות היו בזה הארון שהביאו במחנה, שהרי אמר 'יושב הכרובים' מראה שהכרובים היו עליו. ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא הארון שהיה בבית שמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים (ז, ב) ובבית עובד אדום (ש"ב ו, יא) ובעיר דוד (שם פס' יב), ומעיר דוד העלוהו לבית קודש הקדשים.

העובדה שהפלשתים הופתעו מראיית הארון, אינה מוכיחה שהיה רק ארון אחד, מאחר וייתכן והם היו רגילים לראות ארון מסויים, אך הפעם כאשר ישראל לקחו את הארון עם הכרובים שבדרך כלל לא היה יוצא למלחמה, זה הפתיע אותם.²⁶

ב. הארון וה'אורים ותומים'

כאשר שאול נלחם עם הפלשתים, נאמר (שמואל א' יד, יח): "ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלוקים" (כדי לשאול באורים ותומים)²⁷. אך הירושלמי בשקלים שואל: "והלא ארון בקרית יערים היה?" שהרי לאחר שהפלשתים החזירו את הארון ואנשי בית שמש הוכו "כי ראו בארון ה'" (שמואל א' ו, יט), הארון הונח בקרית יערים עד תקופת דוד (שמואל ב'

24. ירושלמי שקלים שם. אולם הגר"א לא גרס "ופעמים הוא מתרה עמהן". אך הגירסה בעין יעקב היא "ופעמים שהיה מתראה עמהן במלחמה". אך התקלין חדתין וקרבן העדה לא גרסו כך. ראה: נחלת בנימין וגבורות יצחק.

25. ראה: מנחם משיב ומהר"א פולדא שלפעמים היו מניחים את הארון ממש בשדה הקרב ולפעמים הרחק מהחזית עם המלך ומשרתיו.

26. אך האברבנאל דוחה הסבר זה.

27. רש"י שמואל שם.

פרק ו). ואם הארון היה בקרית יערים, איך היה במערכה נגד הפלשתים בגבעת בנימין? אך שמא תאמר שהביאו את הארון במיוחד מקרית יערים למערכה?

אך אם כן היה צריך לומר 'הביאה' ולא 'הגישה' דמשמע שהיה שם.²⁸ ולכן נראה שהיו שני ארונות והארון עם שברי הלוחות היה יוצא עמהם למלחמה.²⁹

אולם חכמים שסוברים שהיה רק ארון אחד אומרים שלא היה במלחמת שאול נגד פלשתים ארון הברית, אלא כאשר נאמר "הגישה ארון האלקים" הכוונה לארון שבו היו מונחים הציץ ושאר בגדי הכוהן הגדול שהיה זקוק להם כאשר נשאל באורים ותומים בשעת מלחמה (יומא עג ע"א).³⁰ אך פירוש זה קצת קשה כי ברוב המקומות שנאמר "ארון האלקים", הכוונה לארון ממש.³¹

אולי המחלוקת המסתתרת מאחורי מחלוקת זו היא האם הימצאות הארון מעכבת שאילה באורים ותומים בשעת מלחמה?

לפי רב יהודה בן לקיש, היא מעכבת, וכך משמע מדברי הרמב"ם (כלי המקדש י, יא): "וכיצד שואלין? עומד הכהן ופניו לפני הארון והשואל מאחוריו פניו לאחרי הכהן".

אך לפי חכמים, אין הארון מעכב את השאילה באורים ותומים.³²

ג. הארון בסיפור אוריה החיתי

בירושלמי בשקלים נאמר: "קרייא מסייע לר' יודא בן לקיש 'הארון וישראל ויהודה יושבין בסוכות' והלא ארון בציון היה". במלחמת יואב נגד בני עמון, דוד שלח לקרוא לאוריה מהחזית ואמר לו לרדת לביתו, אך אוריה לא ירד לביתו וכאשר דוד ביקש הסבר, אוריה אמר: "הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות ואדני יואב ועבדי אדני על פני השדה חנים ואני אבוא אל ביתי לאכל ולשתות ולשכב עם אשתי! חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה" (שמואל ב' יא, יא). אך הארון היה בירושלים באותו זמן שנאמר "וילך דוד ויעל את

28. חקלין חדתין; מהר"א פולדא; יפה מראה.

29. חקלין חדתין.

30. ראה: תוספתא מסכת סוטה (ליברמן) ז, יז: "כי ה' א-להיכם ההולך עמכם - זה השם הניתן בארון שנ' וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס מגיד שפנחס משוח מלחמה וכלי הקדש זה ארון שנ' ולא יבאו לראות כבלע וגו' ויש אומ' אילו בגדי כהונה שנ' ובגדי הקדש". וכן ראה תוס' סוטה מב ע"ב ד"ה מפני המביא את התוספתא הנ"ל. וראה אברבנאל בפירושו לשמואל א' פרק ד (הטענה הרביעית).

31. ראה: שמואל ב' ו, יב.

32. ראה: כסף משנה הל' כלי המקדש שם וספר יריעות שלמה ושקל הקדש שם.

ארון האלקים מבית עובד אדום עיר דוד בשמחה" (שמואל ב' ו, יב), ואם היה בירושלים, איך אוריה אמר שהארון היה בשדה המלחמה?

נראה שמכאן עולה ראיה לרבי יהודה בן לקיש שסובר שהיו שני ארונות, אחד היה בירושלים והשני היה במלחמה. אך חכמים שסוברים שהיה ארון אחד מסבירים: "סכך שהוא כקירוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה". כלומר אוריה לא דיבר על ארון שהיה במלחמה, אלא לארון שבירושלים שהיה נמצא עדיין בבניין ללא תקרה שבהקשר זה נקרא 'סוכה' כפי שנאמר "ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלקים יושב בתוך היריעה" (שמואל ב' ז, ב).

אך אם כן, יש להקשות מדוע אוריה רצה לפרוש מאשתו? והרי למדנו במסכת עירובין (סג, ב) שרק כאשר הארון נמצא במלחמה יש לפרוש מהאשה "כל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש המטה".

התוס' (ד"ה כל) מוכיחים שלמרות שעם ישראל לא נאסרו בתשמיש המטה כאשר הארון נמצא בבניין עראי, בכל זאת אוריה החמיר על עצמו בגלל צירוף המקרים שעם ישראל נמצאים במלחמה וגם הארון נמצא בבניין עראי:

אע"פ שבכך לא היו נאסרין בתשמיש המטה וגם אוריה עצמו היה נשוי בת שבע אם כן לא היה מחמיר על עצמו לפרוש מן האשה בשביל שאינו במקדש מ"מ כיון דאיכא תרתי לריעותא דישאל היו במלחמה יושבין בסוכות וגם ארון אינו במקדש היה רוצה להחמיר על עצמו.³³

אך האברבנאל כתב הסבר אחר:

אבל התשובה האמיתית לדעתי היא על הדרך שאמרתי, רוצה לומר שלא דבר אוריה החתי מארון ברית ה' כי אם מארון אחר אשר היו בו האורים והתומים עם האפוד, שהיו מוליכים עמהם במלחמה וכהן עמו כדי לשאול מאתו את דבר ה' כפי צורך השעה, ולזה אמר הארון וישאל ויהודה ולא אמר ארון ברית ה' שהוא השם המיוחד לארון אשר בו לוחות הברית.³⁴

לפי האברבנאל אוריה לא התכוון לארון הברית אלא לארון אחר שהאפוד והאורים והתומים היו מונחים בו ולכן לא ניתן להביא מדבריו של אוריה שהיו שני ארונות.

ד. האם משה ובצלאל עשו שני ארונות?
כתבו התוס' (שם):

33. ראה: קרבן העדה; תקלין חדתין; מחוקק ספון.
34. ראה אברבנאל בפירושו לשמואל א פרק ד הטענה החמישית.

ואומר ר"י דשני ארונות היו – אחד שבו שברי הלוחות מונחים ואותו היו מוליכין במלחמות כדתניא בספרי: 'וארון ברית ה' נוסע לפניהם יומם', זה שיוצא עמהם במלחמה, והוא ארון עץ שעשה משה בעלותו לסיני, כדכתיב בלוחות האחרונות במשנה תורה: 'ועשית לך ארון עץ'. ותחלה שם בו גם לוחות אחרונות, כדכתיב: 'ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי', עד שנעשה ארון של זהב שעשה בצלאל ואז נתנו בו לוחות אחרונות כדכתיב: 'ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך', וכן עשה, כדכתיב בויקהל.

לפי ר"י הארון שהיו לוקחים למלחמה נבנה קודם על ידי משה ונקרא ארון עץ ואחר כך נבנה ארון אחר מצופה זהב על ידי בצלאל: 'ויעש בצלאל את הארון'³⁵ עצי שטים אמתים וחצי אורכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו... " (שמות לז, א-ט).

אולם הרמב"ן והאברבנאל חולקים על כך, וכדלקמן.³⁶

4. ראיות לכך שהיה ארון אחד בלבד

א. חז"ל אומרים שמשה נטל את ארונו של יוסף ממצרים: "וכל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו שני ארונות הללו אחד של מת ואחד של שכינה מהלכין זה עם זה והיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו? אמרו אחד של מת ואחד של שכינה" (סוטה יג ע"א).³⁷ ובתוספתא פ"ד ה"ג נאמר: "והיו שני ארונות מהלכין אחד ארון קודש וארון של מת". אם כן, משמע שלא היה יותר מ'ארון קודש' אחד (ראה ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, ועיין בשו"ת מהר"ץ סי' ו). וכן מהסוגיה בבבא בתרא (יד ע"ב) משמע שמאז ומתמיד היה ארון אחד ובתוכו ספר התורה, שברי הלוחות והלוחות השניים.

ב. הרמב"ן מתייחס בפירושו לתורה לשאלה האם היה יותר מארון אחד. לאחר שמציג את השיטה שהיו שני ארונות, הוא כותב: "ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן, אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר, כי במשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שני ארונות. וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד" (דברים י, א).

5. ראיות האברבנאל

האברבנאל התייחס גם הוא לשאלה זו ומעיד על עצמו שהמוטיבציה שלו לעסוק בנושא הייתה התמודדות עם הוכחות השיטה שהיו שני ארונות:

35. שה' ציוה לעשותו בפרשת תרומה (שמות כה, י-כב).

36. רמב"ן דברים י, א.

37. הברייתא הנ"ל היא לשיטת רבנן, שהיה רק ארון אחד.

אבל לא השיב הרמב"ן למקראות שהעירו חז"ל שיסייעו לר' יהודה בר אלעאי, ולא העיר גם כן לספקות אחרות... ולכן ראיתי אני לבאר דעתי בזה הדרוש ולהעיר על הבטולים המתחייבים לדעת המנגד, ואחריו אשיב אל הספקות אשר אפשר לטוען שיטעון כנגדי. ואומר שדעת רבנן הוא הישר והטוב אצלי שלא נעשה במדבר כי אם ארון אחד ובו היו הלוחות ושברי לוחות, ושהארון הזה היה תמיד יושב והולך בקרב המחנה ולא יצא למלחמה כי אם פעם אחת בימי עלי שנשבה, וצדקו אם כן דברי רבנן ודברי ר' יהודה בבבא בתרא, ומה שכתב הרמב"ן מסכים עמהם.

האברבנאל מביא שש ראיות לכך שלא היה יותר מארון אחד:

- א. לא מצינו במעשה המשכן רמז ליותר מארון אחד, בין בציווי ה' למשה (שמות כה, י) ובין בציווי משה לבצלאל (שם לה, יב), בין בתיאור עשיית הארון (שם לז ע"א).³⁸
- ב. כאשר מסופר בפרשת במדבר (במדבר ד, ה) על הכנת כלי המשכן למסעות, לא מצינו רמז לארון נוסף.
- ג. ישנם מספר פסוקים המדברים בכלליות על הארון, כמו "וארון ברית ה' נוסע לפניהם" (במדבר י, לו). אם היה יותר מארון אחד, התורה היתה צריכה לפרש איזה ארון היה נוסע לפניהם.
- ד. אם המנהג היה שארון אחד היה במרכז המחנה והשני היה נוסע לפניהם, מדוע נאמר שיהושע היה צריך לצוות את העם בציווי מיוחד שהארון ייסע לפניהם (יהושע ג, ג-ה)? שהרי לפי שיטה זו שהיו שני ארונות, בלאו הכי אחד הארונות היה נוסע לפניהם? לכן זה מעיד שהיה רק ארון אחד ורק לעיתים רחוקות היה נוסע לפניהם.
- ה. אם היו רגילים לקחת את הארון השני למלחמה, מדוע כאשר ישראל בקשו לקחת למלחמה את ארון ה', נאמר: "וַיָּבֹא הָעָם אֶל הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמְרוּ זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל לָמָּה נִגְפָנוּ הַיּוֹם לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים נִקְחָה אֵלֵינוּ מִשְׁלָה אֶת אַרְוֹן בְּרִית ה' וַיָּבֹא בְקִרְבָנוּ וַיִּשְׁעֵנוּ מִפָּרֶךְ אֲבִינֹהוּ" (שמואל א' ד, ג)? והרי לפי השיטה שהיו שני ארונות, היו רגילים בלאו הכי לעשות כן, ואם כן מה החידוש בזה?³⁹

38. ואם כן, האברבנאל הבין אחרת משיטת ר"י המובאת בתוס' שם.

39. ואם תאמר שהחידוש היה בכך שלא לקחו את הארון שהיה רגילים לקחת למלחמה, אלא את הארון שבדרך כלל היה במשכן? או שרצו לקחת את שניהם למלחמה? האברבנאל דוחה אפשרויות אלו ואומר שאין רמז בכתוב לכך שלקחו שני ארונות או שהחליפו ביניהם. וכן לא ברור מה יהיה המניע שלהם להחליף בין הארונות אם שניהם קדושים במידה שווה.

ו. כאשר שלמה המלך בנה את בית המקדש, אין רמז לכך שהביאו לקודש הקודשים יותר מארון אחד. כמו כן, כאשר גזזו את הארון לא מוזכר שגזזו יותר מארון אחד.⁴⁰

6. סיכום הדיון במספר הארונות

האברבנאל דוחה את רוב הראיות של השיטה האומרת שהיו שני ארונות, ומביא שש ראיות שהיה רק ארון אחד. המתודה שלו היא להסביר שבמקומות שנאמר במפורש שהארון היה במקום אחר כאשר ידוע לנו שהיה במשכן – מדובר למעשה בארון שהאפוד והאורים ותומים היו מונחים בו. ולכן למרות שנקרא 'ארון', מדובר ב'שיתוף השם' בלבד ולא היה אלא ארון עץ פשוט. בנוסף, האברבנאל מסביר במקומות שבהם ישנה סתירה במיקום הארון בעיקר במסעות (ראה במדבר ב, יז; שם י, לג; יהושע ג, ג-ה), מדובר פשוט באירוע חד פעמי שאינו מלמד על הרגילות. ולכן, הוא טוען שהעובדה שהארון מופיע במיקומים שונים, אין בכוחה להוכיח שהיו שני ארונות (כפי שהוסבר לעיל).

מבלי להמעיט מדברי האברבנאל, נציין שאפילו למאן דאמר שהיו שני ארונות בתקופת המשכן ואפילו עד לתקופת דוד, אין לנו שום עדויות להימצאותם של שני ארונות **בתקופה מאוחרת יותר**.⁴¹ ולכן אפילו אם היו קיימים שני ארונות עד לתקופת בניין מקדש שלמה, כאשר חנכו את המקדש ישנה סבירות גבוהה שאיחדו את הארונות לארון אחד.

ו. סיכום ומסקנות

1. האם הארון גלה לבבל?

מצינו שחז"ל נחלקו בשאלה האם הארון גלה לבבל או נגזז. יש שכתבו שהשיטה שהארון גלה לבבל אינה חולקת על העובדה שהארון נגזז על ידי יאשיהו. להבנתם, בתקופה מאוחרת (לאחר גניזת הארון) הארון התגלה על ידי האויבים שהחריבו את בית המקדש והם נטלוהו עמם לבבל (שער יוסף לרחידי"א הוריות יב ע"א; גבורת ארי יומא נג ע"ב).

אמנם יש לנו עדויות שכלי המקדש הראשון הגיעו לבבל ובלשאצר אף השתמש בהם (ראה דניאל ה, ב-ג), אולם אין לנו רמז על הימצאות הארון בין כלים אלו. כמו כן, אמנם יש לנו עדויות על כך שכלי המקדש הראשון הגיעו לפרס (אסתר א, ז לפי אסתר רבה ב, יא) ואף לרומי (אבות דרבי נתן פרק מא), אך שוב אין לנו רמז על הארון. אילו היה הארון מגיע לשם, סביר להניח שעקב חשיבותו היינו מוצאים תעודות או אזכורים לכך.

40. נראה שקשה להביא ראיה מגניזת הארון, מאחר ואין זה כתוב במפורש בתנ"ך וכאמור ישנה מחלוקת אם בכלל גזזו את הארון או שגלה לבבל. וכפי שראינו, ישנן מסורות סותרות היכן ועל ידי מי גזזו את הארון.

41. אך ראה במשנת אליהו (לעיל הערה 12), שמעלה אפשרות שהיו שני ארונות גם בתקופה מאוחרת.

2. יאשיהו גנז את הארון

כאמור, אמנם חז"ל נחלקו בשאלת גורלו של הארון, אך השיטה המקובלת המוזכרת בתלמוד בבלי (יומא נב, ב ועוד), ירושלמי, תוספתא – היא שיאשיהו גנז את הארון. גישה זו מובאת על ידי רוב הראשונים ונפסקה להלכה ברמב"ם.

אמנם מצינו מעט מקורות שהארון נגנז בימי ירמיהו (מדרש שכל טוב; שו"ת רדב"ז) וישנו מקור מסופק ותמוה שהארון נגנז על ידי ירמיהו עצמו בהר נבו (מקבים ב). הועלו שתי השערות להסביר מקורות אלו. ההשערה הראשונה הייתה שירמיהו ויאשיהו גנזו את הארון יחדיו, אולם הקושי המרכזי הוא שלא ברור אם ירמיהו היה נוכח בשנה הי"ח למלכותו של יאשיהו שבה נגנז הארון מאחר שהלך להשיב את עשרת השבטים (מגילה יד ע"א). ניתן לדון אם ירמיהו חזר בתוך שנה זו או לאחריה (תוס' ערכין יב ע"א).

ההשערה השנייה שהועלתה הייתה שהיו שני ארונות (רבי יהודה בן לקיש ירושלמי שקלים ו, א) ואם כן, אולי ארון אחד נגנז על ידי יאשיהו והשני נגנז על ידי ירמיהו. אולם, קושיותיו החזקות של האברבנאל, מותרות ספק גדול אם אכן היו שני ארונות. ואפילו אם אכן היו שני ארונות, ישנה סבירות גבוהה שאוחדו לארון אחד בתקופת שלמה המלך לפני הכנסת הארון לקודש הקודשים.

חשוב להדגיש שבודאי שאין להוכיח דבר לגבי גניזת הארון מהמקורות המסופקים והתמוהים שבספר מקבים ב ובספר יוסיפון. ובודאי שאין להסתמך עליהם, כאשר הם מנוגדים לשיטה המקובלת והמוסמכת המבוססת על ש"ס ופוסקים. ובמיוחד לאור זה שישנן נפקא מינות הלכתיות למיקום גניזת הארון.

ולכן, למסקנה היה רק ארון אחד בבית המקדש שנגנז על ידי יאשיהו.

3. מיקום הארון הגנוז

כאשר שלמה המלך בנה את בית המקדש, הוא ידע שבית המקדש עתיד להחרב. ולכן בנה "מקום לארון", מחבוא תת קרקעי "למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות" מתחת להר הבית. שלמה המלך העביר את סוד מיקום הפתח של מנהרת הסתרים המובילה למחבוא לקבוצה מצומצמת של אנשי סוד "ללויים המבינים" שהיו צריכים להעביר את הסוד במסורת מדור לדור עד לשעת הצורך לגניזת הארון על ידי יאשיהו.

נראה שהארון נגנז במקומו, כלומר בקו אווירי מתחת לקודש הקודשים (רבי יהודה בן לקיש ביומא נד ע"א). ולמרות הדעה שהארון נגנז בדיר העצים (חכמים ורב נחמן ביומא שם), נראה ששם היה הפתח למנהרה שהובילה למחבוא שמתחת לקודש הקודשים (מעשי למלך ועוד).

המקדש

וכליו

